

MOTIVACE K TERORISMU A VÝCHODISKA BOJE S NÍM

Ing. Lada PAŘÍZKOVÁ, M.A.

Anotace:

Systematické utřídění vybraných informací o motivaci k terorismu. Zabývá se podmínkami pro terorismus, motivací, která je založena na racionální volbě, náboženskými a kulturními aspekty motivace a změnami používání „modelu“ terorismu v posledním období v rozměru organizace, doktríny a strategie, technologií. Druhá část příspěvku popisuje východiska boje proti terorismu. Rozebírá princip asymetrie až do důsledků pro přístup států k jejímu řešení. Popisuje rovněž preemptivní strategii a vysvětluje pojetí teorie spravedlivé války.

V době, kdy čteme tento úvod nějaká teroristická skupina někde na světě plánuje útoky na Spojené státy, na jejich spojence, nebo na jejich zájmy v zahraničí. Tentokrát s použitím chemických, biologických nebo jaderných zbraní. Ve stejnou dobu v Iráku pravděpodobně umírají další nevinné oběti teroristických útoků povstalců a současně se ke svým činům rozhodli další sebevražední teroristé.

Diplomaté, příslušníci vojenských a bezpečnostních složek států, tajné služby, hraniční policie, starostové velkých měst a další nejmenovaní lidé jsou součástí „druhé strany“. Snaží se aktivitám teroristů předejít, nebo se na ně připravit. Je to souboj. Druhá strana, placená daňovými poplatníky, by neměla prohrát. Vítězství teroristů by přineslo katastrofické důsledky pro každého z nás. Proto je nezbytné vědeckými přístupy, tedy poctivou, detailní analytickou a syntetickou činností, přispět k objasnění problémů spojených s různými strategiemi boje proti terorismu a navrhnout možná řešení.

Válka v Iráku otázky přístupu k soudobému řešení celosvětového postupu při boji proti terorismu vyostřila. V průběhu diskusí o zahájení, či nezahájení preemptivní války, se dostaly do rozporu dvě strategie, které ovlivňují světový boj proti terorismu dodnes. Terorismus je však natolik závažná bezpečnostní hrozba, že boj proti němu nemůže být založen na jediné strategii a veden jedinou zemí nebo koalicí. Měl by vycházet ze zkušeností a spolupráce všech zemí, které jsou ochotné proti němu bojovat. Chceme-li opravdu účinně bojovat, je nezbytné na prvním místě pochopit nepřítele – skutečno-

vatele teroristických akcí. Proto se příspěvek zabývá otázkami motivace k terorismu a následně východisky pro boj s jeho projevy.

1. Motivace k terorismu

Proč se někteří lidé uchylují k terorismu? V této souvislosti nesmíme zapomenout, že mluvíme jak o mužích, tak o ženách. Přestože se může zdát pochybné, že by ženy měly nějakou významnou roli v provádění teroristických útoků, neměli bychom se tímto předpokladem nechat zmást.

Podle Mrs. Cunningham, pravděpodobnost spáchání teroristického útoku ženou na území Spojených států je relativně vysoká.¹ Důvodů je několik – ženy uchylující se k terorismu mají stejné pohnutky jako muži a proto není důvodu je vylučovat. Historie nám naopak dokazuje, že několik úspěšných teroristických útoků bylo provedeno ženami, kterým se podařilo nevyvolat žádné podezření. Mohly by se tedy ženy stát teroristickými vůdkyněmi? Přestože to není běžné, neznamená to že by to bylo nemožné.

Ženy, které se rozhodnou připojit k teroristické skupině většinou pocházejí ze středních či vyšších vrstev společnosti, mají dobré vzdělání, manažerské schopnosti a filosofické myšlení. Stávají se intelektuální součástí teroristické organizace. Politika profilování potenciálně podezřelých mužů z určitých států ve věku 16–35 let, kterou ustavily Spojené státy po 11. září 2001, dává ženám výbornou příležitost k tomu, aby se teroristy staly ony. Po několika týdnech se sice prokázalo, že toto profilování má nulovou úspěšnost, ale na místní úrovni to dalo úředníkům možnost vykázat nějakou činnost a prodat ji jako prostředek „účinného“ boje proti terorismu. Tato politika však naprosto ignoruje fakt, že teroristické skupiny jsou extrémně flexibilní a že se velice rychle adaptují na nové podmínky a nová opatření, která proti nim byla přijata.

V tomto světle je válka v Iráku opravdovým nepochopením základních atributů terorismu, neboť nejen že nezvyšuje bezpečnost USA, tak jak se to snaží tvrdit americká administrativa, ale naopak, jak tvrdí Mezinárodní institut strategických studií, Al Kajda je díky tomu mnohem zákeřnější a nebezpečnější než kdykoli před 11. zářím 2001.² Dlouhodobější pobyt amerických jednotek v Iráku, který je z hlediska stabilizace země žádoucí, však zřejmě paradoxně vede k nárůstu a prohloubení nenávisti proti „okupující mocnosti“ a připravuje tak živnou půdu pro nábor do řad Al Kajdy.

1.1 Podmínky pro terorismus

Pokud chceme lépe porozumět motivaci k terorismu, je nutné porozumět podmínkám, které předcházejí teroristickému činu a seznámit se s danými okolnostmi a událostmi, které přispěly k rozhodnutí použít násilí. Jeden z důležitých faktorů, přestože to může znít podivně, byla modernizace doprovázená urbanizací obyvatelstva a možnostmi získání vyššího vzdělání. V rozvojových zemích tato situace nastala v 70. letech dvacátého století, kdy se s vidinou lepších pracovních příležitostí začalo do měst stěhovat velké množství populace. Motivací jim bylo nejen snadnější získání pracovního místa,

ale i bezplatné vzdělání pro jejich potomky, možnost mobility díky rozvinutější dopravě a komunikačním sítím.

Výsledkem tohoto přesunu byl po několika letech příliv celé generace mladých, vzdělaných mužů a žen na pracovní trh, který tuto nabídku nebyl schopen vstřebat. Neúprosná situace nezaměstnaných v přelidněných městech vyústila v sociální bouře a protesty proti vládní politice daných států. V etnicky heterogenních státech byly těmi nejhůře postiženými etnické menšiny, které začaly proti většinovým vládám organizovat opozici. Jednotícím prvkem se často stávalo náboženství. **Rozhodnutí uchýlit se k teroristickým praktikám bylo ve většině případů doprovázeno neefektivitou jiných metod**, které by vedly k politickým či sociálním změnám. Přístup k moci byl buď limitován nebo naprosto znemožněn a naděje na smysluplný dialog s vládnoucími elitami se rovnala nule.

1.2 Racionální volba

Co se týká osobní motivace, jde v případě uchýlení se k terorismu většinou o racionální volbu, která bere v úvahu náklady, zisk, rizika, nebezpečí a zároveň i následky daného útoku. Racionální terorista *porovná obranou kapacitu subjektu* s jeho schopností zaútočit, *zhodnotí dopad poselství*, které chce tímto činem zveřejnit, *posoudí pravděpodobnost a sílu odvetných akcí* proti jeho organizaci, *reakci veřejnosti* apod.

Kromě toho, překročením určité hranice tolerance, riskuje ztrátu podpory části veřejnosti. Někdy může terorismus ztratit své zastánce, protože je ve své podstatě „elitní“. Přestože bojuje ve věci „společného dobra“ např. formou národního osvobození, řadové obyvatelstvo není v tomto boji začleněno a může tak vyjadřovat nepochopení či dokonce nesouhlas s cíli teroristického působení. Jeden z důvodů proč se tyto skupiny uchylují k terorismu je právě skutečnost, že se jim nedaří získat větší podporu ve společnosti. Je nedůležité, zda pro neochotu členů věnovat čas a zdroje potřebné pro mobilizaci obyvatelstva nebo proto, že obyvatelstvo opravdu nesdílí ideologické názory teroristů.

Teroristický čin může mít svůj význam v tom, že poukáže na realitu, že stávající režim může být ohrožen a že nelegální opozice je možná. V takovém případě teroristický útok působí jako katalyzátor, ne jako náhražka, masové revolty.³ Terorismus tak může sloužit jako zkratka směrem k revoluci. Organizátoři revolucí se snaží ušetřit si časově náročnou organizační práci spojenou s mobilizací obyvatelstva. Velká část úspěchu podobného útoku závisí na reakci vlády na vzniklou „atmosféru strachu“.

V případě Al Kajdy šlo nejdříve o pokus řešit situaci uvnitř despotických režimů Blízkého a Středního východu pomocí vnitřního odporu, který však byl tvrdě potlačen. V situaci, kdy nebylo možné vyjádřit svůj odpor ke fungování společnosti v rámci obvyklých demokratických procedur, jakými jsou volby či občanské iniciativy, se frustrovaní členové těchto společností uchylují k terorismu. Jejich cílem se stávají nejprve samotné zkorumpované režimy, později však i ti, kdo je udržují u moci. A tak se hněv radikálních islamistů obrací proti Spojeným státům.

Protiteroristická bezpečnostní opatření se potýkají s následujícím problémem: ***silný důraz na bezpečnost paradoxně zvyšuje symbolickou hodnotu násilí***. Tak dochází k jejich kontraproduktivním následkům. Není také nijak výjimečná situace kdy vlády samy, ať už vědomě, či následkem neefektivní politiky, zvětšují „bezpečnostní hrozbu“. Výsledkem podobné situace bývá přijetí represivních opatření proti vlastnímu obyvatelstvu. Atmosféra strachu napomáhá legislativním složkám přijmout takové zákony, které by za normálních okolností byly opozicí nekompromisně odmítnuty. Typickým případem bylo ve Spojených státech po vyhlášení „války proti terorismu“ přijetí řady kontroverzních represivních zákonů, které v šuplicích Kongresu čekaly na vhodnou příležitost již řadu let. Jejich přijetí za normálních okolností bylo nemyslitelné.

Rychlost, s jakou se Patriot Act I po 11. září 2001 objevil (během jednoho měsíce) nezbytně vybízí k pochybám o původu opatření, které v rámci tohoto zákona byly bez jakýchkoliv diskusí přijaty. Dnes již není tajemstvím to, že ve skutečnosti tato opatření mají ve své podstatě málo společného s efektivním bojem proti terorismu. Bylo využito atmosféry strachu k přijetí jinak neprůchodných opatření. Přesto, že se jedná o demokratický stát, až na jednoho se všichni členové Kongresu báli vyjádřit jakékoli pochyby o přijímaném zákonu. Situace v represivních režimech je mnohem složitější, neboť strach je všudypřítomný a pouhé podezření na podporu opozičních skupin může vést k tvrdým sankcím. Paradoxem je, že právě tato nemožnost vyjádřit nesouhlas s vedením země přivádí opoziční skupiny k rozhodnutí použít taktik terorismu.

1.3. Náboženské a kulturní cíle

Jak už bylo zmíněno, terorismus většinou slouží k dosažení určitých politických cílů, nicméně jeho cíle mohou být i náboženské, případně ideologické. Samotná otázka racionality je závislá na jejím odlišném chápání v různých kulturách – kultura ve skutečnosti hraje velmi důležitou roli v otázce podpory terorismu. V kolektivně laděné společnosti je, na rozdíl od společnosti individualistické, nábor potenciálních teroristů mnohem jednodušší. Ochota se sebeobětovat, která je v některých kulturách ceněna jako osobní ctnost, může být další pobídkou k angažování se v teroristické organizaci. Hodnotový systém společnosti, který dává přednost vyšším cílům před osobními, nebo všeobecně přijímaný názor, že řešení konfliktů pomocí násilí je přijatelné, může přispět k nárůstu potenciálních kandidátů teroristických organizací.

Jedním z důležitých faktorů je strach z kulturní vyloučenosti v kontrastu s dominantní kulturou a pocit „vydědění“. K těm nejdůležitějším kulturním hodnotám, které si každý snaží uchovat a bránit, patří jazyk, náboženství, území a příslušnost k určité skupině.⁴ Náboženství je možná jednou z těch nejcitlivějších hodnot, neboť ohrožení náboženského vyznání je hrozbou nejen pro současnost, ale i pro minulost a budoucnost. Terorismus ve jménu náboženství může mít velice násilnou povahu, neboť náboženští fanatikové bývají skálopevně přesvědčeni o své pravdě a snaží se jí vnutit ostatním. V některých náboženstvích je boj proti nevěřícím podporován a ospravedlňován, někdy přímo vyžadován. V očích stoupenců náboženských extremistů jim toto dodává legitimitu k páchání násilných činů, přestože většina náboženství násilí odmítá.⁵

Psychologické motivy teroristů se mohou pohybovat od nespokojenosti s vlastním životem a případnou budoucností, přes vnímání teroristického aktu jako „náboženské povinnosti“, až po vnímání ostatních lidí jako příčiny svého neúspěchu. Podstatným smyslem teroristického činu je psychologický dopad na obyvatelstvo i vládní složky – rozšíření pocitu strachu a teroru.

1.4 Změny modelu terorismu v posledních letech

Některé náležitosti modelu se mění, některé zůstávají. K těm, **co zůstávají**, patří základní důvody *použití terorismu jako zbraně slabých, snaha o zvýšení publicity pro vlastní věc a snaha o změnu systému. Co se mění, je způsob, jakým jsou teroristické činy připravovány a prováděny, jakým jsou teroristické organizace řízeny, jak mezi sebou komunikují jejich členové apod.* Ve věku informačních technologií se objevují tři základní změny, které charakterizují „novou generaci terorismu“ – organizace, doktrína a strategie, technologie.⁶

- 1) **Organizace** – přesun od hierarchické struktury ke struktuře sítí (networks). Členové sítě jsou většinou nestátní aktéři, někteří se dokonce mohou pokoušet o získání států za své agenty. Existují tyto základní typy sítí:
 - **Řetězová síť** – lidé, zboží, či informace se pohybují od jednotlivých koncových uživatelů přes zprostředkovatele;
 - **Síť ve tvaru hvězdice** – funguje podobně jako frenchising, či kartelová struktura; jednotliví členové jsou propojeni s centrálním uzlem, přes který přechází veškerá komunikace a spolupráce;
 - **Síť, kde je každá buňka propojená se všemi ostatními buňkami** – jedná se většinou o malé organizace;⁷
 - **Model klastrů** – v případě existence mnoha buněk, jejichž členové se mezi sebou neznají, takže v případě, že je jeden člen buňky odchycen, ostatní buňky nejsou ohroženy a pokračují dál ve své činnosti; členové jedné buňky se nikdy nescházejí na jednom místě a často se vůbec neznají. Komunikace je zajištěna elektronicky nezjistitelnou formou – většinou ve formě lidských kurýrů (takto např. funguje Al Kajda).⁸
- 2) **Doktrína a strategie** – vzhledem k novým možnostem pro provádění teroristických činů se teroristé uchylují k činům většího rozsahu. Ty jsou schopny upoutat větší pozornost a oslovit širší publikum (vojenská převaha Spojených států může nadále motivovat některé státní i nestátní protivníky k použití teroristické taktiky jako nástroje asymetrického konfliktu). Teroristé se soustředí na zničení symbolických cílů (Eifelovka, budova OSN, Světové obchodní centrum, Sears Towers v Chicagu apod.). Stejně jako zničení objektu se cílem může stát systematické narušování normálního chodu života (napadáním elektrické sítě a dodávek elektřiny do velkých měst, ohrožování dálnic, tunelů, přístavů a jejich vyřazení z provozu apod.)
- 3) **Technologie** – nárůst používání informačních technologií pro potřeby útoku či

obranu teroristické skupiny, stejně jako pro podporu jejích organizačních struktur. Došlo k vytvoření nezávislých, autonomních, geograficky vzdálených buněk, které mezi sebou komunikují pomocí mobilních telefonů, e-mailu, webových stránek a počítačových konferencí, přitom zde chybí centrální řízení takové organizace. Současné jsou využívány staré způsoby komunikace, jako např. lidský kurýr, což samozřejmě ztěžuje odhalování podobných skupin. Dnešní teroristé vyvinuli takovou síť spolupracovníků a informátorů, která je svou organizovaností a výkonností srovnatelná se státními bezpečnostními složkami a tajnými službami. V některých státech Blízkého a Středního východu se jim dokonce podařilo infiltrovat vládu, policii a v některých případech i armádu.

2. Východiska boje proti terorismu

Při tvorbě strategie boje proti terorismu je nezbytné vycházet z jeho specifických rysů. Teroristé jsou noví činitelé mezinárodních bezpečnostních vztahů, kteří se v řadě charakteristik odlišují od klasických činitelů států. Terorismus je taktikou boje, která je nesrovnatelná s taktikami běžného vojenského konfliktu mezi dvěma či více státy. Zatímco přípravy na válku nelze skrýt a tudíž je její vypuknutí očekáváno, teroristé útočí bez předchozího vyhlášení války. Jejich přípravy probíhají skrytě a jejich údery jsou nečekané, překvapivé. Teroristé používají nepřímou strategii, vyhýbají se přímému souboji a zcela obcházejí nejsilnější prvky obrany svého soupeře.⁹ Na tuto nepřímou strategii se zpravidla nedá odpovědět přímým útokem. Pro teroristické útoky je typické, že při velmi nízkých nákladech a počtu zapojených osob dosahují teroristé velkých ničivých účinků s ohromnými psychologickými dopady. Tato asymetrie kapacit je jedním z nejvýznamnějších rysů terorismu.

2.1 Asymetrické konflikty

Princip asymetrie v oblasti vojenských konfliktů není produktem posledního desetiletí, jedná se v podstatě o přirozenou strategii, kdy se slabší protivník snaží využít slabých míst mnohem silnějšího protivníka, se kterým se nemůže rovnat. Klasickým případem je biblický příběh Davida, jenž s pomocí primitivních prostředků přemohl několikanásobně silnějšího Goliáše. V teorii současných mezinárodních vztahů se pojem asymetrické konflikty ujal v souvislosti s bojem slabých, často kolonizovaných zemí proti mnohem vyspělejší, silnější a lépe vojensky vybaveným zemím. Postupně se tato charakteristika začala připisovat i různým vnitrostátním konfliktům typu guerilly, a nejaktuálněji se stala typickým rysem analýz teroristických útoků.

Asymetrie konfliktů se plněji rozvinula po skončení bipolárního systému, který udržoval hlavní protivníky a jejich spojence v relativní silové rovnováze. S koncem studené války se rozvinula řada „malých“ válek, které začaly ohrožovat stabilitu mezinárodního systému, nicméně nebyly přímou hrozbou pro určitou světovou mocnost. Jejich dosah byl většinou regionálně omezen a mezinárodním se stal konflikt pouze po rozhodnutí zasáhnout učiněném Spojenými státy či mezinárodní organizací typu NATO.

Spojené státy americké se řídily strategií „*spravedlivé války*“ (just war), podle které se v určitých situacích cítily oprávněny zasáhnout ve prospěch mezinárodní bezpečnosti. Tato strategie, silně ovlivněná dalším rysem americké zahraniční politiky jímž je mesianismus a snaha o šíření demokracie a amerického modelu ve světě, ovšem pouze poskytovala odůvodnění v případě zásahu, ale k žádné akci nezavazovala. Dle některých významných autorů Spojené státy od pádu Berlínské zdi v roce 1989 až do útoku na Světové obchodní centrum v roce 2001 žádnou solidní bezpečnostní strategii neměly.¹⁰

Použití asymetrického boje je charakteristické pro nestátní aktéry, kteří touto cestou zamýšlejí dosáhnout cílů, jež se jim normální cestou dosáhnout nedaří. Jejich cíle jsou často velice vysoké – v případě guerillových skupin jde např. o státní převrat a nastolení nového režimu, v jiných případech jde o získání nezávislosti určitého území. V případě teroristů šlo původně o podobné cíle, jejichž naplněním měla být změna zahraniční politiky napadeného státu, odchod cizích vojsk z území, či ukončení podpory zkorumpovanému režimu, který vládne na státním území. Tato doba politicky motivovaného terorismu už je nicméně minulostí a na scénu přichází globální terorismus s globálním dosahem a globálními cíli. Jeho požadavky jsou extrémně vysoké, často jen vágně formulované jako změna světového řádu a v podstatě žádný akt nemůže přispět k jejich uspokojení.

Asymetrické války ohrožují pět okruhů cílů:

- ústřední a vládní orgány,
- energetické zdroje a systémy spojení,
- infrastrukturu – průmyslovou a dopravní síť,
- obyvatelstvo,
- ozbrojené síly.¹¹

Co je v této souvislosti zajímavé, je **nepoměr mezi prostředky a cíli**. Například světová mocnost s obrovskými vojenskými prostředky (USA) má většinou jasně definované, nicméně poměrně omezené cíle: válka v Perském zálivu – cílem bylo osvobodit Kuvajt, ale už nikoli svrhnout režim Saddáma Husseina; válka v Afghánistánu – cílem bylo zničit teroristickou síť, ale ne odstranit talibánský režim (což bylo spíše záminkou, než cílem útoku).¹² Na druhé straně jsou nestátní činitelé, kteří disponují minimálními prostředky, nicméně jejich cíle jsou neúměrně vysoké. **Asymetrie se stává naléhavou a přímou hrozbou** a bude se projevovat ve třech hlavních rovinách:

- a) **asymetrie zájmů** – cílem původců této hrozby nebude v nejbližších letech vojenská porážka USA a jejich spojenců, ale spíše možnost ovlivnit jejich rozhodování o politické a vojenské angažovanosti mimo oblast NATO;
- b) **asymetrie hodnot** – původci hrozby asymetrických válek nesdílí hodnoty euroatlantické civilizace, nedodržují žádná pravidla vedení boje či války, jejich cílem je způsobit co největší škody na lidských životech (pravděpodobné je použití zbraní hromadného ničení);
- c) **asymetrie taktiky a strategie** – teroristé se vyhýbají přímé ozbrojené konfrontaci.¹³

Asymetrie je chápána jako nedostatek symetrie. Pokud oba aktéři disponují přibližně stejnými vojenskými prostředky, je konflikt chápán jako symetrický. Pokud se jeden z aktérů snaží získat kvalitativní či kvantitativní výhodu oproti svému soupeři, jedná se o *dysymetrii*. Asymetrie je přesným opakem – jeden z aktérů se snaží využít všech slabin svého protivníka a tam zasáhnout s co nejničivější silou.¹⁴

Jedním z příkladů dysymetrie je použití atomové bomby Spojenými státy na konci druhé světové války. V tomto případě jsou aktéry většinou státy a jejich snahou je demonstrace síly, při které neváhají sáhnout k těm nejnovějším prostředkům. Součástí strategie jsou obrovské investice do vývoje nových typů zbraní, jejichž účinnost přesahuje možnosti protivníka, vynikající spolupráce tajných služeb, podpora výzkumu v různých oblastech a snaha získat nejlepší světové vědce, jejichž výsledky se dají použít ve vojenské oblasti. Jedná se tedy o komplexní strategii jejíž cílem není pouze vedení boje, ale odstrašení ještě před bojem. Pokud k boji přesto dojde, jeho průběh je díky absolutní technické převaze krátký a úspěšný. Otázkou zůstává spíše co dělat po skončení boje.

Příkladem asymetrie je teroristický útok na Světové obchodní centrum, kdy teroristé využili amerického přesvědčení o nemožnosti být napaden na vlastním území a nepřipravenosti všech složek na podobnou situaci reagovat. Skutečnost, že USA není imunitní vůči mezinárodním konfliktům a že útok na americkém území je reálný, byla potvrzena již při několika předešlých teroristických pokusech, nicméně tato hrozba byla očividně hluboce podceněna. Ničivý efekt, jakého teroristé dosáhli využitím této slabiny bezpečnostní ochrany státu, spolu v kombinaci s momentem překvapení a použitím civilních objektů jako zbraní namířených proti civilním cílům, je naprosto disproportionální.

Terorismus je pouze taktika, která může být použita z mnoha důvodů. Jedním z hlavních je nemožnost řešit určitý problém politickou cestou, frustrace a ponížení, nepochopení, ignorace a arogance těch, kteří odmítají naslouchat. Podnětů k novým střetům je několik – demografické a ekonomické podmínky, ropa, voda, drogy, zbraně hromadného ničení, nerovnováha mezi Severem a Jihem, střety mezi jednotlivými náboženstvími, snaha o regionální nadvládu, spor o území, ideologie, historické spory apod. Dnešní svět není světem bez válek. Není takový, jaký bychom ho chtěli vidět po pádu železné opony. Ani ti nejbohatší a nejsilnější nemají to štěstí žít v absolutním bezpečí, tak jak byli zvyklí.

Globalizace se týká všech oblastí lidské činnosti, včetně násilí, válek, terorismu. Obranou proti tomuto všudypřítomnému nebezpečí a strachu o přežití nejsou technické prostředky. Řešení je v oblasti politiky a diplomacie. Někteří političtí představitelé se tomuto pojetí *novodobé bezpečnostní strategie* všemožně brání a snaží se dokázat, že řešení stále leží v oblasti vojenské a technologické. Události potvrzují, že takový přístup nepředstavuje dlouhodobé řešení.

Obranou proti příštím konfliktům je uskutečněná snaha o porozumění příčinám a následkům minulých konfliktů, jako nezbytný krok k předvídání konfliktů budoucích. Podobné úvahy nejsou samozřejmě zárukou toho, že odhadneme vývoj situace. Vývoj

je skutečnosti často dílem náhody. Zaskočí tak nejen obyvatelstvo, jež se podobnými otázkami zabývá jen okrajově, ale i ty nejfundovanější odborníky. Podobně jako nikdo nečekal pád železné opony na sklonku roku 1989, žádný z odborníků nepředpokládal akci podobného stylu a rozsahu jakým byly teroristické útoky na Světové obchodní centrum.

Hybná síla těch, kteří se na útocích podíleli, byl indoktrinovaný islamismus. Ten byl pouze několik měsíců před útoky označen jedním z odborníků – Gillem Kepelem za „vyprchanou“ hybnou sílu. Podle autora „...jsme věřili, že násilná hnutí zavalí planetu, že Bin Ládín zahájil válku proti Západu. Tyto přehnané reakce jsou jen následkem skutečnosti, že radikální islamismus ztratil velkou část své sociální základny... teroristické skupiny nejsou schopny mobilizovat masy, či získat podporu jedné z mocností... občas se tu a tam objeví exploze násilí, ale radikální islamismus dnes není tím, co by ohrožovalo světový mír.“¹⁵ Pouze s několikaměsíčním odstupem bylo možné si uvědomit, jak mylná byla tato slova. Radikální islamismus nejenže nevyumřel. Není ani na ústupu. Právě naopak, jeho ideologie zažívá nebývalou renesanci. Podobné omyly se však stávají a jejich existence není důvodem k zavržení všech pokusů o analýzu či předpověď budoucích světových konfliktů. Námětem k úvahám může být kniha Pascala Boniface, ředitele Institutu mezinárodních a strategických vztahů v Paříži, „Zítřejší války“ (*Les guerres de demain*).¹⁶

2.2 Preemptivní strategie

V reakci na teroristické útoky z 11. září 2001 vydala o rok později Bushova administrativa novou Národní bezpečnostní strategii Spojených států amerických (*National Security Strategy of the United States of America* – NSS). Jednalo se o dlouho očekávaný strategický dokument, který vzbudil velkou pozornost jak na domácí, tak na zahraniční půdě. Americká vláda v něm měla nastínit svoji bezpečnostní strategii v době vzrůstajícího globálního terorismu. Velké znepokojení vyvolala formulace nového způsobu obrany národní bezpečnosti – **preemptivní útok**. Jednalo se o posun od původního konceptu preventivních útoků. Řada kritiků to označila za novou Bushovu doktrínu, která zakládá nebezpečný precedent. Spojené státy si tak vyhrazují právo „jednat preemptivně proti teroristům, tak aby jim zabránily v poškozování našeho lidu a země“. Za „nejlepší obranu“ tak považují „dobrý útok“.¹⁷

Nebyla to samotná definice preemptivního útoku, která rozproudila horlivou diskuzi v řadách evropských spojenců USA, ale odůvodnění takového útoku. Samotná definice totiž důvod k útoku nedává. K jeho zahájení musejí být splněny určité podmínky. Jednou z těch nejdůležitějších je *existence bezprostřední hrozby*. Tato bezprostřednost je však velice těžko prokazatelná. Představu o tom, vůči kterým zemím by Spojené státy tuto strategii byly ochotny použít dává definice tzv. „rogue states“ (zločineckých států). Národní bezpečnostní strategie USA je definuje jako státy, které „brutalizují své vlastní obyvatelstvo, nevykazují žádný respekt k mezinárodnímu právu, ohrožují své sousedy, jsou odhodlány získat zbraně hromadného ničení, sponzorují terorismus po celém světě...“.¹⁸ Do této skupiny dle USA patří Irák, Írán a Severní Korea. Horkým kan-

didátem na preemptivní útok se tak stal Irák, přestože nebylo prokázáno jeho vlastnictví zbraní hromadného ničení a hlavní podmínka preemptivního útoku – bezprostřední hrozba – nebyla splněna.¹⁹ Mezi experty se objevily vážné obavy, že použití preemptivního útoku na Irák by mohlo naopak Saddáma donutit k použití zbraní hromadného ničení, pokud by je opravdu vlastnil, a ve skutečnosti tak vyústit v samotné ohrožení obyvatel i země, které měl tento útok ochránit.

2.3 Teorie spravedlivé války

Ve své obhajobě preemptivního útoku se prezident Bush často odvolával na teorii **spravedlivé války**, která za určitých okolností opravňuje k útoku na nepřítele. Tato teorie, založená na učení sv. Augustina (354—430) a interpretaci sv. Tomáše Akvinského (1225—1274) je jednou z mála oblastí současné filozofie morálky, kde jsou stále ještě platné základní teoretické konstrukce ze středověku.²⁰ Základem pro teorii spravedlivé války je doktrína suverenity, na jejímž základě je v anarchickém systému mezinárodní vztahů ponecháno na každém státu, aby posoudil oprávněnost svého rozhodnutí jít do války (*ius ad bellum*), ale zároveň vyžaduje, aby bylo respektováno mezinárodní právo, které určuje limity týkající se vedení války (*ius in bello*).

Válka je viděna jako pokračování politických prostředků a za určitých okolností nemůže být státům odepráno právo uchýlit se k válce. Musejí však dodržovat určitá pravidla, která se stala součástí mezinárodního práva. Problémem mezinárodního společenství je však neexistence nadřazené autority, která by vykonávala činnost soudce a prokurátora ve sporných záležitostech mezi státy. Válka je tedy jakousi náhradou soudního řízení v procesu, kdy je k obraně práv státu použita síla.²¹ Podle Tomáše Akvinského, k tomu, aby válka mohla být kvalifikována jako spravedlivá, musejí být splněny následující podmínky:

- 1) válka musí být vedena legitimním panovníkem,
- 2) musí mít spravedlivou příčinu (*just cause*),
- 3) musí být vedena za spravedlivým cílem (*right intention*).²²

Později k těmto požadavkům přibýly další:

- 4) válka může být použita pouze po vyčerpání všech mírových způsobů řešení konfliktu (*last resort*),
- 5) musí mít určitou naději na úspěch (*probability of success*),
- 6) škody napáchané válkou a její náklady by měly být úměrné užitku z války (*proportionality*).²³

Podmínka proporcionality se vztahuje nejen na škody napáchané válkou a na poměr nákladů a užitku z války, ale také na rozsah vojenského útoku. Síla útoku a použité prostředky by měly odpovídat hrozbě, které je daný stát vystaven.²⁴

V této souvislosti je nezbytné odlišovat **politiku odstrašování**, kdy je záměrně zdůrazněna připravenost státu odpovědět všemi možnými prostředky, včetně jaderných zbraní. Důležité jsou skutečně použité prostředky. V souvislosti s útokem je také třeba

dodržet adresnost útoku (*discrimination*). Měl by být zaměřen proti agresorovi a ne proti nevinným lidem. Vedení války legitimním panovníkem v současném mezinárodním prostředí znamená vedení války legitimní autoritou, kterou je Organizace spojených národů, přesněji řečeno Rada Bezpečnosti OSN. Legitimita unilaterálních útoků, které nebyly schváleny Radou bezpečnosti OSN, je diskutabilní. Takový krok je nebezpečným precedensem, který popírá zásady multilaterální diplomacie.

Závěr

Dnes se velmi často setkáváme s pojmem „boj proti terorismu“. Má-li být úspěšný, pak je nezbytné věnovat pravidelnou pozornost poznávání jeho příčin a volbě možných a vhodných postupů, které zmírní důsledky teroristických akcí nebo přispějí k jejich odhalení. Příspěvek systematicky utřídil vybrané informace o motivaci k terorismu. Zabýval se podmínkami pro terorismus, motivací, která je založena na racionální volbě, náboženskými a kulturními aspekty motivace a změnami používání „modelu“ terorismu v posledním období v rozměru organizace, doktríny a strategie, a rovněž technologií.

Druhá část příspěvku směřovala k popisu východisek boje proti terorismu. Rozebrán byl princip asymetrie až do důsledků pro přístup států k jejímu řešení. Popisuje rovněž preemptivní strategii a zastavuje se u popisu teorie spravedlivé války. To všechno ukazuje na soubor znalostí, které by měly napomáhat k praktickému řešení problémů spojených s novým fenoménem mezinárodního bezpečnostního prostředí, s nestátním subjektem – terorismem. Jeho vnímání by mělo odpovídat úrovni jeho významu. Reakce států a mezinárodního prostředí a tedy formy boje proti terorismu by měly odstraňovat příčiny a ne pouze „hasit“ důsledky.

Poctivý čtenář, který dospěl až k těmto řádkům jistě vnímá, že obava, že nějaká teroristická skupina někde na světě plánuje útoky, v nichž není možné vyloučit použití chemických, biologických nebo jaderných zbraní, nebo nějaké katastrofy v kybernetickém prostoru, bankovníctví, dodávkách vody a elektrické energie, že ta obava má rozhodně reálnou podobu. A to už se nedotýká „jenom států“, ale všech protiteroristicky motivovaných občanů.

Vysvětlivky

¹ Proslov Mrs. Cunningham „Women in Terrorism“, Northeastern University, 12. května, 2003.

² Krugman, Paul: Path Of Glory. New York Times, May 16, 2003, str. A 27.

³ Crenshaw, Martha: The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice. 1998. In: Terrorism and Counterterrorism. Ed. Howard, Russel D.; Sawyer, Reid L. Guilford: McGraw-Hill/Dushkin, 2002, str. 55—67.

⁴ Whittaker, David: The Terrorism Reader. Routledge, London, 2001, str. 21.

⁵ Příklad zmanipulované interpretace náboženské „svaté války“ džihádu a používání násilí ve jménu náboženského vyznání viz. Oddíl IV kapitoly V. Ideologie a taktika Al-Kajdy.

⁶ Arquilla, John; Ronfeldt, David a Zanini, Michele: Networks, Netwar, and Information-Age Terrorism.

1999. In: *Terrorism and Counterterrorism*. Ed. Howard, Russel D.; Sawyer, Reid L. Guilford: McGraw-Hill/Dushkin, 2002. str. 96—119.

⁷ Ibid. 102.

⁸ Gunaratna, Rohan: *Inside Al Qaeda. Global Network of Terror*. Columbia UP, New York, 2002, str. 76.

⁹ Eichler, Jan: *Mezinárodní bezpečnostní vztahy*. Oeconomica, VŠE, Praha, 2004, str. 92—93.

¹⁰ Gelb, Leslie, H.: Foreword. In: *A New National Security Strategy in an Age of Terrorists, Tyrants, and Weapons of Mass Destruction*. Council on Foreign Relations, New York, srpen 2003; Leslie Gelb je expert na zahraniční politiku USA a na národní bezpečnost a prezident US think tanku Council on Foreign Relations.

¹¹ Courmont, Barthélémy; Ribnikar, Darko: *Les guerres asymétriques*. IRIS, Paris, 2002, str. 38—39.

¹² Ibid. str. 20.

¹³ Eichler, Jan: *Mezinárodní bezpečnostní vztahy*. Oeconomica, VŠE, Praha, 2004, str. 135.

¹⁴ Courmont, Barthélémy; Ribnikar, Darko: *Les guerres asymétriques*. IRIS, Paris, 2002, str. 26.

¹⁵ Kepel, Gilles: *L'islamisme est fini*. In: Bouvet, Béatrice; Denaud Patrick: *Les guerres qui menacent le monde. L'analyse des grands experts français*. Editions du Felin, Paris, duben 2001.

¹⁶ Boniface, Pascal: *Les guerres de demain*. Editions du Seuil, Paris, 2001.

¹⁷ *National Security Strategy of the United States of America*, 2002, str. 7.

¹⁸ Ibid. str. 11.

¹⁹ V této souvislosti je zajímavé si uvědomit, že během 80. let v době války mezi Irákem a Íránem, kdy Irák prokazatelně použil chemické zbraně proti íránskému obyvatelstvu, zůstaly Spojené státy tímto faktem naprosto nevzrušeny. Co se týče států podporujících terorismus, ani v tomto kritériu nemohou Spojené státy vyjít s čistým štítem – stačí si připomenout jejich podporu afghánským mudžahedinům v boji proti Sovětskému svazu. Jejich taktiky se přitom od teroristických příliš nelišily. Podporou jihoamerických diktátorů a jejich školením v instituci School of Americas, poskytováním útočiště bývalým diktátorům a dovozem zbraní do konfliktních oblastí se Spojené státy v současné době také příliš chlubit nemohou.

²⁰ Brown, Chris: *International Relations Theory: New Normative Approaches*. Columbia University Press, 1992.

²¹ Dougherty, James, E; Pfaltzgraff, Robert, L. Jr: *Contending Theories of International Relations*. Addison Wesley Longman, New York, 2001, str. 201.

²² Kauppi, M.V.; Viotti, P.R.: *The Global Philosophers: World Politics in Western Thought*. Lexington Books, New York, 1992.

²³ Dougherty, James, E; Pfaltzgraff, Robert, L. Jr: *Contending Theories of International Relations*. Addison Wesley Longman, New York, 2001.

²⁴ Nathanson, Steven: *The Ethics of Preventive War: Frameworks for Evaluating a U.S. War Against Iraq*. Příspěvek v rámci veřejné debaty na Northeastern University, Boston, 24. února 2003.